

УДК [002.2 : 329.7 ОУН] (477.43) «1948/1951»

ПІДПІЛЬНІ ДРУКАРНІ ТА СХРОНИ ОУН (Б) НА ТЕРИТОРІЇ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1948-1951)

Соловей Віталій

Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України
Україна, 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4
e-mail: almamater500@gmail.com

За сучасних суспільно-історичних умов в Україні тема українського визвольного руху у середині ХХ ст., зокрема діяльності Організації Українських Націоналістів (ОУН) та Української Повстанської Армії (УПА), набула нового значення. Відкриття архівів радянських спецслужб дало можливість нового комплексного вивчення й аналізу проблематики, яка неоднозначно сприймалася на Сході та Півдні України. Це стосується і такого регіону як Поділля (Кам'янець-Подільська та Вінницька області), де український визвольний рух у добу Другої світової війни та повоєнні роки висвітлено недостатньо.

Певний вклад у з'ясування характеру та наслідків діяльності підпільних друкарень ОУН(Б) на території Поділля зробили сучасні історики Н. Мизак, Ю. Щур, Н. Ніколаєва, О. Ішук. Окремі проблеми у діяльності підпільних типографій порушують узагальнюючі праці О. Стасюк, О. Клименко, В. Мороза. При написанні статті критично використано документи ОУН та силових структур УРСР, які зберігаються у Галузевому державному архіві Служби безпеки України й Архіві Управління Служби безпеки України у Хмельницькій області.

У статті автор ставить за мету проаналізувати діяльність підпільних друкарень ОУН на території Кам'янець-Подільської області у 1948-1951 рр.

Із встановленням радянської влади керівництво оунівських структур все частіше організовує друк націоналістичної літератури у спеціально збудованих криївках і бункерах. Як правило, спорудження друкарської криївки нічим не відрізнялося від тієї, де жили підпільники, лишень вирізнялася більшою площею, кращою вентиляційною системою та шумоізоляцією. Проте, перед тим як будувати таку друкарню, потрібні були певні інженерні знання.

По-перше, при будівництві слід було врахувати, щоб ґрунт був щільним і сухим. Вириту землю маскували або переносили на певну відстань.

По-друге, криївка будувалася на глибині від 3 до 6 метрів і більше, щоб зменшити шум дру-

карських машин.

По-третє, все необхідне обладнання шукали у прилеглих регіонах, щоб не викликати підозри у радянських органів влади.

Приміщення під друкарню здебільшого будувалося квадратної або прямокутної форми, розміром 2х3 м і висотою 2-2,5 м; складалося воно з одного, двох або трьох кімнат, стіни яких встилилися дошками. Кожна криївка мала добре обладнану вентиляційну систему, систему водопостачання, санвузол та електричне освітлення [1]. Наприклад, у с. Деренівка Тернопільської області, радянськими спецслужбами була викрита підпільна друкарня Крайового проводу ОУН «Поділля». Сама друкарня була вирита на глибині 6 м, складалася з двох кімнат висотою 2,5 м. Інших 3,5 м землі було насипано зверху над покриттям котловану. В середині кімнат було влаштовано нари та постіль, нелегально проведено електричне світло від місцевої гідроелектростанції [2].

При роботі у криївці слід було дотримуватися суворих правил та умов конспірації. В одному з інструктивних документів ОУН, зазначалося: «Криївки і їх будова, місце, маскування – це суворая організаційна тайна. В криївках вільно перебувати і знати про них тільки цим, що стало в них живуть... Архіви, гроші, бібліотеки, господарські предмети, продукти, технічне приладдя уміщувати в окремих, для цього призначених криївках, там, де ніхто не живе. І так, мусять бути побудовані криївки для архівів, кас, господарські криївки, технічні криївки, бібліотеки і др... За безпеку криївок відповідають зверхники або окремі особи, яким доручені поодинокі криївки. Не вільно під ніяким оправданням держати в криївках, де проживається, більшої кількості харчів, грошей, технічних матеріалів... Не допускати до надмірного скупчення більшої кількості людей в криївках. В криївці постійно має перебувати найбільше 3-5 людей. Спільне перебування більшої кількості людей є строго заборонене. Під ніякою умовою не сміє перебувати в криївці постійно більше провідних членів» [3].

У двох оунівських інструкціях від 1948 та 1949 рр. зазначалося: «Як про око в голові дбати про пропагандивні техзаходи. Якщо не будемо намагатися ставити цю справу якнайкраще, обсяги нашої пропаганди будуть мінімальні. Треба якнайбільш планово використовувати всі машини для написання. В кожному надрайоні повинна бути хоч одна гутенбергівка. Це найкраща сьогодні друкарня. (Минулого року розіслали короткий опис гутенбергівки і праці на ній)» [4].

Вперше практику застосування гутенбергівки було впроваджено близько 1947 р., коли з наказу Головного командира УПА Р. Шухевича керівникові ГОСП (Головного осередку пропаганди) П. Федуну-«Полтаві» потрібно було виготовити кілька пересувних друкарських станків. Прикладом для цього служила німецька друкарська машинка «Гутен-Бергер» (гутенбергівка), яку використовували окружні й надрайонні проводи ОУН для друку невеликим накладом оунівської літератури.

Такий підхід був вдалим, про що свідчить наступна рекомендація одного з документів ОУН: «Розпочати якнайширше вкорінювати в терен гутенбергівки: вчитися їх робити і на них працювати. Це в наших умовах найкраща друкарська техніка: мала, легка до переносування, мінімальна обслуга 2 чол., в крайньому випадку й один, потрібна така кількість шрифту (черенок), яку завжди в наших умовах ще можна дістати, можна перебивати на будь-якому папері» [5].

У зв'язку з цим технічним звеном було наказано: «а) уважно перевірити, наскільки техзвена вже є розконспіровані у їх старих місцях, і, коли цього вимагає потреба, негайно конспіративно їх перемістити. Гутенбергівки не сміють падати; б) уважати, щоб не попасти на агентуру при заготівлі паперу; в) постійно продовжувати заготовляти шрифт і цілі гутенбергівки. Коли наприклад, надарйон вже має добре діючу гутенбергівку, то новозаготовлені чернетки треба добре заховати. Йдеться про те, щоби мати запасові гутенбергівки. Тоді можна буде друкувати безперервно, навіть у випадку захоплення більшовиками діючих друкарень; г) постійно заготовляти матриці, фарбу» [6].

З метою поширення націоналістичних листівок на теренах Поділля у складі Крайового проводу ОУН «Поділля» діяла друкарня ім. Ярослава Старуха (з 1950 р. ім. Миколи Міхновського) у райцентрі Товсте Заліщицького р-ну Тернопільської області Керівником друкарні був Мирослав Гук-«Косач», який обіймав

посаду окружного референта пропаганди на Чортківщині. У друкарні діяло два технічних звена – «Друкарня ім. С. Петлюри», що працювала у Білобожницькому, а згодом Борщівському р-нах під керівництвом Володимира Гнибиди-«Неплюй», та «До зброї!» у Чортківському р-ні, якою керував Йосип Поздик. Володимир Гнибіда мав хороші здібності в різьбі по дереву, тому за наказом М. Гука заготовлював спеціальну грушеву деревину для вироблення дереворитів. Оунівці В. Мельник-«Хмель», С. Гишка-«Славко», В. Вітонів «Богдан» і В. Гнибіда-«Неплюй» під керівництвом «Косача» випускали повстанські журнали: літературний – «До волі», гумористичний – «Хрін», літературно-критичний – «Підпільне слово», методичний – «Революціонер-пропагандист», а також відозви, заклики, листівки, які поширювали серед підпільників ОУН на території Кам'янець-Подільської та Вінницької області, а ті намагалися поширювати їх далі – на Київщину та Черкащину [7].

За принципом мінідрукарень («гутенбергівок») з другої половини 1948 р. діяла друкарня у с. П'ятничани Оринінського р-ну Кам'янець-Подільської області у мешканки села Віри Васильківської у криївці під її хатою. Друкарське майно було настільки компактним, що вміщалося у двох валізах. У ній працювали Володимир Гнибіда-«Неплюй», «Тарас» (редактор підпільних видань) та друкарка Михайлина Голіната-«Лариса». Важливість цієї друкарні полягала у тому, що вона розташовувалася на межі двох областей та опинилася поза полем зору оперативної діяльності Управління МДБ УРСР Тернопільської та Кам'янець-Подільської областей [8].

Радянські спецслужби слідкували за діяльністю Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН, яким лишень за 1949 р. було проведено близько 14 акцій, у результаті яких вбито 13 радянських активістів. Крім того, радянським органам стало відомо, що на території області діяла підпільна типографія під назвою «Наступ». У документах фігурували й інші її назви: «ім. Ярослава Старуха», «ім. Симона Петлюри»; траплялися написи, що надруковано у м. Вінниця. Підпільники активно поширювали листівки і брошури, а оунівські структури розгорнули широкомасштабну роботу щодо посилення агітаційно-пропагандистської діяльності серед місцевого населення. У зв'язку з цим у жовтні 1949 р. за наказом МДБ СРСР було сформовано чекістсько-військову групу з працівників УМДБ Кам'янець-Подільської та Тернопільської об-

ластей, і залученням солдат військ МДБ. У листопаді 1949 р. ліквідували керівника Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН Григорія Левчука-«Гоміна», у котрого вилучили документи, за якими встановили приблизне місце знаходження подільської друкарні [9]. Друкарня у с. П'ятничани забезпечувала своєю продукцією не тільки Кам'янець-Подільську, а навіть Вінницьку, Київську, Черкаську області [10]. Не завжди місцем призначення оунівської літератури мали бути українські території. У грудні 1949 р. зв'язкова технічного звена Михайлина Голіната на допиті повідомляла, що з друкарні пропагандивна література відправлялася не тільки до Умані, Києва, але й до Москви. Були випадки коли пропонувалося відправляти листівки до Ленінграда, оскільки вважалося, що то був центр зосередження опозиційних настроїв молоді [11].

Вранці 26 грудня 1949 р. органи УМДБ оточили помешкання Віри Васильківської. Підпільники, які були у ній, відмовилися здатися, а керівник технічного звена Володимир Гнибіда загинув у бою. Секретаря-друкарку Михайлину Голінату вдалося захопити живою і в дуже важкому стані доправити до Оринінської лікарні, де їй надали першу медичну допомогу. Розуміючи безвихідність свого становища, Михайлина Голіната вночі розірвала операційну рану і, стікаючи кров'ю, померла [12].

Як виявили радянські спецслужби, друкарня діяла з 1946 р. та використовувала різні кліше. Наприклад, у 1946 р. – 16 кліше, 1947 р. – 13, 1948 р. – 23 і в 1949 р. – 32 кліше. У 1950 р. планувалося запровадити у використання ще п'яти нових кліше. У першому кварталі 1949 р. друкарня видала не менше 79 назв націоналістичної літератури та листівок накладом 5998 примірників, у другому – 40 назв, накладом 3024 примірника, третьому – 27 назв накладом 2271 примірників. За цей час було виготовлено близько 63 оунівських брошур, загальним накладом 700 примірників. Крім того, чекастами було вилучено два ручних кулемета, автомат, три пістолети, п'ять гранат і набої. Серед друкарського приладдя виявили дві друкарські машинки, друкарський станок, п'ять кілограмів шрифту, декілька кілограмів чистого паперу, фарбу, фотоприлади та радіоприймач. Знайдено близько 10 тис. екземплярів листівок, у тому числі та внутрішньопідпільну переписку, зокрема лист-подяка від Крайового проводу ОУН «Поділля» за активну роботу на терені [13].

На основі матеріалів, які були знайдені влітку 2014 р., у бідоні поблизу с. Кадіївці (непо-

далік Кам'янець-Подільського), можемо припустити, що частина з них була надрукована у друкарні с. П'ятничани, оскільки останні листівки датуються не пізніше 1950 р. Всього було знайдено 81 документ. У них піднімалися різні соціальні питання: про класову нерівність у СРСР «Працюючі українці» (1949 р.); «Колгоспники» (1949 р.), в якій закликалися ховати хліб від радянської влади; інформація про поневолення українських земель радянською владою вміщена у листівці «Українці» (1949 р.); «Українська молодь» (1949 р.) – оунівці закликали не відвідувати кіно, клуби, театри, не вживати алкоголь. У двох перших листівках місцем друку названо Вінницю, в інших двох – друкарня ОУН ім. Ярослава Старуха, що підтверджує факт їх створення саме з друкарні П'ятничан. Водночас у бідоні містилося багато жіночих бавовняних панчіх, лезо для бриття, помазок, одеколон, кишенькові дзеркальця, шматки тканини та світлини підпільників. Ще одним свідченням того, що література могла бути надрукована саме у П'ятничанах є часте фото друкарки Михайлини Голінати з побратимами [14].

Ліквідувавши друкарню у селі П'ятничани, підпільники створили нове технічне звено на хуторі Козак Довжоцького р-ну Кам'янець-Подільської області у сім'ї Павла Грабовського. Цей регіон здавна славився своєю підпільною діяльністю. Ще у 1941 р. у сусідньому селі Кадіївці розміщувався Кам'янець-Подільський окружний провід ОУН. На Павла Грабовського вийшов Михайло Пиріг-«Хмель», який давно знав Грабовського. За згодою господаря у нього приблизно у 1950 р. було обладнано бункер-криївку, яку споруджувала підпільна група Кам'янець-Подільського надрайонного провідника Івана Лещинського-«Матюшенка». Криївку було викрито 7 травня 1950 р. випадково, коли з обшуком до П. Грабовського прийшло два міліціонера. Ймовірно, що останні шукали у нього спирт, який він таємно виносив зі спиртзаводу, де працював. Однак підпільників у криївці не було виявлено [15].

Криївка було розташована під стіною кухні на глибині 1,5 м від землі та мала розміри 2х2х2 м. Вхід зроблений у нежитловій частині будинку під стіною прямокутної форми 0,30х0,40 м. Спускатися до схрону потрібно було по драбині; вхід закривався кришкою, яка була на одному рівні із земляною поверхнею будинку та присипалася землею зверху, на яку ставився ящик зі старими речами. Стіни та стеля друкарні обшито дошками, оббитими руберойдом. Криївка мала чотири вентиля-

ційні отвори, два з них виходили на ззовні у західній частині будинку та прикривалися шматком бляхи. Два інші виходили у середину та закривалися спеціальними заслінками із металевих балок. Всередині із правого боку з дощок було облаштовано лежак застелений соломною. Поряд на стіні були прикріплені вішаки для одягу на три гачки. З правої сторони північної стіни знаходилися полиці для літератури і документів, зліва – етажерка, на якій також знаходилася оунівська література. На стінах висіли портрети Є. Коновальця, С. Петлюри, українські національні прапори та Герб-тризуб. Посередині стояв саморобний стіл, накритий скатертиною. На столі знаходилася підставка для ручок та олівців, чорнильниця, настільна лампа. У криївці зроблено нішу, в якій зберігалася канистра з бензином і спиртом, який постачав підпільникам П. Грабовський зі спиртзаводу.

Ночували оунівці у нежитловій частині будинку на горищі, де знаходилося ліжко з солом'яним матрацом, на якому спали підпільники. Нежитлова частина помешкання використовувалася господарями як комора, що було дуже зручною для переховування [16].

З обладнання у друкарні знаходилися дві друкарські машинки системи «Олімпія» та «Континенталь», два пістолети системи «Парабелум» і патрони різного калібру, по два польових бінокля 6х30, фотоапарат «Адва», 18 л бензину, 20 л спирту, компас, похідний розкладний стілець. В ящику з-під снарядів знаходилося 9 хімічних, 26 простих олівців, 4 канцелярські ручки, пензлик для малювання, вата, йод. Крім того у криївці знаходилися поношені підпільниками речі: шинель, польові сумки, шапки-вушанки, піджаки, брюки тощо. У будинку П. Грабовського міліціонери вилучили багато речей, які залишили оунівці, зокрема багато одягу: жіночих суконь, блузок, светрів, чоловічих сорочок, чобіт, жіночих туфель. Із харчових запасів виявили 75 кг кукурудзи, 124 кг ячменю, 15 кг гороху, а також борошна: 85 кг кукурудзяного та 24 кг житнього.

Водночас органами МДБ вилучили 2550 одиниць оунівської літератури, виготовленої на друкарській машинці та високим друком. Її можна поділити на декілька підрозділів: історичного характеру «Мала історія України», «Гетьман Іван Мазепа», «Очерк Коліївщини», «М. Грушевський», «Історія України» М. Голубця, «Карпатська Україна», «Роман «Князь Галицький»»; ідейно-виховного – «Задуха нації», «Проти червоних окупантів», «Де

шукати...»; антирадянського – «Історія ВКП(б) на українській мові», В. Ленін «Держава і революція», Й. Сталін «Про Велику Вітчизняну війну в СРСР», «Конституція СРСР», журнали «Крокодил», «Перець».

Частину документів при обшуку згруповано у папки, наприклад: «Архівна справа за 1949 р. з брошурами та статтями художньої літератури», «Справа зі звітами за 1949 р. із загальнополітичною і художньою літературою», «Папка з газетними журнальними архівами за 1948 р.», «Папка за архівними оунівськими листівками і зізнаннями», «Папка за архівними листівками», «Папка з оунівськими матеріалами по вихованню», «Папка «спецвишкіл»», «Папка загальнополітичний вишкіл», «Папка з фінансовими звітами за 1949 р.». У криївці також містилися карти областей (Одеській, Рівненській, Житомирській, Дрогобичській, Чернігівській, Сумській, Харківській, Кам'янець-Подільській, Запорізькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Волинській, Київській), які зроблені від руки тушшю.

Важливу цінність для радянських спецслужб становили блокноти (8 штук) і зошити (22 штуки) з різними записами зробленими від руки повстанцями [17]. Зокрема в одному з них зазначалися населені пункти, в яких поширювалися націоналістичні листівки, наприклад, у с. Жердя у серпні 1949 р. – три листівки, у с. Ячинці – десять. Восени у селах Гуменці, Боришківці, Колубаївці по дві. У записнику Івана Ліщинського-«Матюшенко» було знайдено зашифровані дані конспіративних квартир. Першу літерою він відзначав назву села, а господаря називав за родом занять, даючи йому певне псевдо [18]. Це давало можливість раптово відреагувати та знищити місця можливого націоналістичного руху.

Схожі оунівські схрони знаходилися у селі Підпилип'я Оринінського р-ну Кам'янець-Подільської області. Село знаходиться по лівий берег р. Збруч і було осередком активної повстанської боротьби. Це очевидно пояснюється тим, що село межувало з сусідньою Тернопільською областю 14 червня 1951 р. у помешканні жительки Тетяни Стонюк було викрито оунівську криївку, яку викопану під будинком довжиною 4 м, шириною 2,5 м, висотою 2 м. Всередині стіни оббито руберойдом і дошки. Стелю було прокладено із залізних труб і рейок, вентиляційні отвори виведено на город. Всередині знаходилися двомісні нари з вкритою соломною та столиком. Вхід у криївку здійснювався через горище, з якого у сховище можна були спуститися по залізній драбині.

Вхід прикривався спеціальним люком, на якому стояв великий ящик із землею довжиною 40 см і шириною 30 см. До ящика прикріплювалися два металеві прутки, що дозволяли відсувати ящик для входу чи виходу у криївку. Глибина проходу з горища до місця схову становила приблизно 6 м. За свідченням власниці будинку сховище було побудоване восени 1949 р. [19].

У добу української незалежності віднайдено великий підпільний архів у селі Мала Кужелівка Дунаєвського р-ну Кам'янець-Подільської області. Його закопали у лісі неподалік села у бідоні, в якому містилося багато підпільної літератури ОУН. Більшість друків виготовили у друкарні ім. Ярослава Старуха у райцентрі Товсте Тернопільської області. Звідти, як вже зазначалося, націоналістична література поширювалася по сусідніх Кам'янець-Подільській, Вінницькій, Житомирській, Київській області. За іншими даними, література могла додатково передруковуватися у двох технічних звенах – друкарні села П'ятничани Оринінського р-ну та на хуторі Козак Довжоцького р-ну Кам'янець-Подільської області. Серед знайденої літератури варто виокремити повстанські часописи «Підпільне слово», «Революціонер-пропагандист», «До волі», а також багато листівок, брошур, закликів, вирізки радянських газет.

У часописі «Підпільне слово» (знайдено перші два номери за 1948 р.), надрукованому на цигарковому папері у друкарні ім. Ярослава Старуха, подано чимало матеріалів про визвольну боротьбу проти сталінського та гітлерівського тоталітарних режимів. Головне завдання часопис вбачав у зборі документальних матеріалів, пісень, спогадів, в яких би об'єктивно розкривалися складні історичні події Другої світової війни. Творці часопису «Революціонер-пропагандист» (збереглося 7 номерів за 1947-1950 рр.) намагалися донести до читача глибоке розуміння сутності визвольної боротьби та завдань, які стояли перед підпіллям в умовах нової радянської держави. У його статтях аналізувалося геополітичне становище України, статус СРСР у повоєнний період; особлива увага зверталася на необхідність посилення ідейно-виховної роботи підпільників серед населення східних областей України. Журнал «До волі» (збереглося 5 чисел), що виходив також у друкарні ім. Ярослава Старуха, подавав перелік боїв УПА на території Поділля, Волині та Закерзоння, зображав суворі повстанські будні, подавав роздуми підпільників про шляхи здобуття незалежності України.

У бідоні містилося багато речей підпільників: зубна щітка, мило, набір для гоління (станок і леза), щітка для взуття, верхній і нижній одяг, саморобні дерев'яні шахи, записники, мапи. Ймовірно, що заховали цей бідон підпільники «Сурмач» і «Коваль», які переховувалися у місцевій жительки Гафії Сочинської та займалися поширенням націоналістичних листівок [20]. Діяли вони на території Кам'янець-Подільської області. З другої половини 1951 р. за наказом Миколи Качановського-«Скоба». Керівником групи був «Сурмач», а його бойовиком «Коваль» (ліквідовані органами УМДБ 28 вересня 1951 р.) [21].

Отже, націоналістичне підпілля на території Кам'янець-Подільської області в 1948-1949 рр. насамперед займалося ідейно-виховною роботою серед населення: пропагувало українські історичні традиції, повстанський фольклор, викривало антигуманний характер сталінського тоталітарного режиму. Інструментом пропагандивної роботи Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН і надрайонних структур стали друковані видання – книги, брошури, журнали, листівки, які видавалися у нелегальних друкарнях Поділля або ж надходили із західного регіону України. Особливо продуктивною була діяльність друкарні ім. Ярослава Старуха, яка знаходилася у с. Товсте Заліщицького р-ну Тернопільської області, та її технічні звена по лівий бік Збруча – у с. П'ятничани Оринінського р-ну та хуторі Козак Довжоцького р-ну Кам'янець-Подільської області. Значна кількість друків зберігалася у законспірованих схронах, звідки малими партіями надходила до надрайонних проводів, а згодом до місцевого населення. Як свідчать матеріали МДБ, на початку 1950-х років випуск підпільної націоналістичної літератури різко впав. У цей час більшість провідників Кам'янець-Подільського окружного та надрайонних проводів ОУН було заарештовано або ліквідовано радянськими спецслужбами.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Стасюк О. Облаштування та оснащення підпільних друкарень ОУН / О. Стасюк // Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2011. – Збірник 15. – С. 519-520.
2. Ішук О. Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій Організації Українських Націоналістів у 1944-1954 рр. / О. Ішук, Н. Ніколаєва. – К., 2007. – С. 9-10.
3. Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф.13, спр.376, т.28, арк.119-120.
4. Бофони: грошові документи ОУН і УПА / [авт.-упоряд. Олег Клименко; за ред. Володимира Даниленка]. – К.: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. – С. 40-41.

5. Стасюк О. Облаштування та оснащення підпільних друкарень ОУН. – С. 76-77.
6. Бофони: грошові документи ОУН і УПА. – С. 40-41.
7. Мороз В. Кадровий склад крайового осередку пропаганди ОУН Подільського краю / В. Мороз // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2014. – Вип. 24. – С. 289-290; Бофони: грошові документи ОУН і УПА / [авт.-упоряд. Олег Клименко; за ред. Володимира Даниленка]. – К.: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. – С. 56-59.
8. Стасюк О. Підпільні друкарні ОУН (1941-1953 рр.) / О. Стасюк. – Львів, 2011. – С. 44.
9. Николаева Н. Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944-1954 рр. / Наталя Николаева. – Л.; Торонто: Літопис УПА, 2012. – Кн. 20. – С. 70.
10. Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні. 1941-1950-ті рр. – К., 2011. – С. 48.
11. Там само. – С. 54.
12. Николаева Н. Підпільні друкарні ОУН. – С. 70-71.
13. Щур Ю. До історії ліквідації типографії Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН / Ю. Щур [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrpohliad.org/national-memory/do-istoriyi-likvidatsiyi-typografiyi-kam-yanets-podilskogo-okruzhnogo-provodu-oun.html>; Николаева Н. Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944-1954 рр. / Наталя Николаева. – Л.; Торонто: Літопис УПА, 2012. – Кн. 20. – С. 71.

14. Архів Центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР), ф.71, т.1.
15. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Книга п'ята / Н.С. Мизак, В.І. Горбатюк. – Чернівці: Букрек, 2006. – С. 250-251.
16. Архів управління Служби безпеки України у Хмельницькій області (далі – Архів УСБУ ХО), ф.6, спр.1434, т.10, арк.209.
17. Архів УСБУ ХО, ф.6, спр.1434, т.10, арк.210-214.
18. Мизак Н. За тебе, свята Україно. – С. 251.
19. Архів УСБУ ХО, ф.6, спр.1434, т.10, арк.208-209.
20. Мизак Н. Малокужелівський архів Віньковецького проводу ОУН Кам'янець-Подільської округи: відкриття і відтворення / Н. Мизак // Мандрівець. – 2014. – № 6. – С. 41-48.
21. ГДА СБУ, ф.5, спр.67825, т.3, арк.225-226.

Соловей Віталій Підпільні друкарні та схрони ОУН(б) на території Кам'янець-Подільської області (1948-1951)

Проаналізовано діяльність підпільних міні-друкарень Організації Українських Націоналістів (б) на території Кам'янець-Подільської області. За архівними матеріалами органів НКВС висвітлено їх редакційно-видавничу працю, зміст підпільних видань. Окреслено терени поширення націоналістичної літератури та їх роль у національному вихованні населення.

Ключові слова: Кам'янець-Подільська область, ОУН, технічні звена, підпільні друкарні, націоналістичні часописи

Соловей Виталий Подпольные типографии и схроны ОУН (б) на территории Каменец-Подольской области (1948-1951)

Проанализирована деятельность подпольных мини-типографий Организации Украинских Националистов (б) на территории Каменец-Подольской области. По архивным материалам органов НКВД освещено их редакционно-издательскую работу, содержание подпольных изданий. Определены территории распространения националистической литературы и их роль в национальном воспитании населения.

Ключевые слова: Каменец-Подольская область, ОУН, технические звена, подпольные типографии, националистические журналы

Solovey Vitaliy Underground printing and storehouses of OUN (b) in Kamianets-Podilskyi region (1948-1951)

The article analyzes activity of the underground mini-printing houses of Organization of Ukrainian Nationalists commanded by Bandera (OUN (B)) in Kamianets-Podilskyi region. Using the archives of the NKVD the article highlights their editorial and publishing work, content of underground editions. The article reveals the spreading of nationalist literature and its role in education of the national population. It is worth noticing that nationalist underground activity in 1948-1949 was devoted to ideological and educational work among the population: Ukrainian historical traditions were promoted, folklore rebel, the inhumane nature of the Stalinist totalitarian regime also was exposed. The instrument of propaganda of Kamianets-Podilskyi district provid of OUN and nadrayonnyi structures became publications such as books, brochures, magazines, leaflets, published in the illegal printing houses of Podillia or came from Western Ukraine. Especially productive was the work of printing house honored by Jaroslav Starukha that was located in the village Tovste Zalischykyi district Ternopil region, and its technical sections on the left side of Zbruch – in the village Piatnychany Orynynskyi district and in Kozak Dovzhotskyi district Kamianets-Podilskyi region. A great number of prints preserved in conspiratorial storehouses, where small parts came to nadrayonnyh provid, and then to the local population. According to the materials of MGB, in the early 1950s production of underground nationalist literature has decreased sharply. At this time, the majority of leaders of Kamianets-Podilskyi district and nadrayonnyi provid OUN were arrested or liquidated by the Soviet secret services.

Keywords: Kamianets-Podilskyi region, OUN, technical sections, underground printing houses, nationalist periodicals

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 25.02.2017 р.